

strah od metafore

Zvonko Maković: IME, Naprijed, Zagreb, 1987.

sibila petlevski

Čitajući (pa makar i površno) pjesnički opus Zvonka Makovića ne može a da se ne zamijeti unutrašnja dosljednost ovog poetskog univerzuma, zaokupljenost istim temeljnim problemima koji se prenose izjedne u drugu zbirku da bi se oko njih, kao oko, slikovito rečeno, postojećih interesnih okosnica — namatali sve deblji slojevi značenja.

S obzirom na Makovićeve stalni interes za odnos jezika i predmeta, nije sasvim neopravdano poslužiti se analogijom iz sementike da bi se pokazala ključna razlika između vrtnje u krugu samoponavljanja i nasuprot tome — DOGRAĐIVANJA kao Makovićeve specifične pjesničke geste. Ova razlika bi tada odgovarala različiti tautologije nasuprot sintetičkoj propoziciji. Kao što Maković iz raznih aspekata objašnjava odabrani problem, sistematski PRIDODAJUĆI nove eksplikacije, tako sintetička propozicija dopušta mijenjanje predikacije uz istodobno očuvanje značenjskog identiteta — sve dok se predikacijom daju samo nova objašnjenja uvijek istog termina na koji se odnosi.

Makovićevo opsesivno traganje za vezom između predmeta i njegova imena i kratilovska vjera u motiviranost te veze ili barem u mogućnost ponovnog pronalaženja za svaki predmet »točnog imena« koje mu od prirode leži — sukladno je položaju njegova fassbinderovskog junaka »očajnički konzekventno trči za jedan vjerojatno infantilnom, glupom utopijom o tako nečemu kao što je ljubav i bespomoćno stoji prema uvijek istim sivozelenim iskustvima.« Pomak od Makovićeve prve zbirke pjesama pod naslovom »U žilama će ljepota teći« do »Imena« kao posljednje u nizu, otkriva radikalnu promjenu u tretiranju nasljedem dobijene egzistencijalističke problematike. Dok u »Epitafu« iz svog prvijenca, Maković kaže: »Pušten sam u rijeku da otkrijem maticu/Ja je tražim a ona me izbjegava«, kroz naredne zbirke fokus interesa se premiješta sa egzistencijalne »bačenosti« ugroženog pojedinca na egzistenciju riječi same, kojoj je već od nešto starije »razlogovske« generacije bila priznata stvarnost a time i bremenitost.

Unutar Makovićeve pjesničke svijeta prvi uzroci poremećene komunikacije pronalaze se u hipotetskom odvojenju biti predmeta od njegova bogom dana imena; u narušavanju ostenzivno utvrđivane povezanosti popisa nazivanja s popisom još neimenovanih objekata. Odvajanje stvari od njenog »pravog« imena prati postepeno odvajanje riječi od označiteljske funkcije. Ovakvo devalviranje riječi koje sada »označavaju ne predmete/već rutinsku radnju bez stvarnog sudjelovanja« naposljetku rezultira i devalviranjem osjećaja. Makovićeve riječi one postaju »nalik novcu koji je iznenađa izgubio svaku vrijednost.« »Post scriptumom« zbirke »Ime«, a putem analogije između novca i otuđenih osjećaja, ponovno se uspostavlja relacija s ranom fazom egzistencijalizma u Makovićeve pjesništvo, kada se još osjećala izvjesna tradicijom inducirana potreba vezivanja takve problematike uz lik ili barem uz pjesničko »ja«.

Uronjenost pojedinca u kaotično okružje razotkriva »bescilnost svih ranijih povoda, pokušaja da se stanje stvari dovede u prividan red.« Fenomenološko usredsređivanje na predmete da bi ih se spoznalo kao stvarne putem registriranja vlastitih osjeta — doseg je rane zbirke »Prostor voštanice«, kao prijalazne faze u procesu UREDIVANJA Markovićeve poetskog univerzuma. Učvršćivanjem granica nastoji se smanjiti entropija konstruiranog sistema da bi ga se suprotstavilo kaotičnosti njegova zbiljskog okružja. Prividno rješenje se pronalazi u odabiru određenog prostora zbilje koji se zatim omedava da bi se predmeti smješteli unutar (od oka postavljenih) granica posjeda mogli obuhvatiti pogledom, prebrojati, popisati i imenovati.

U svjetlu Makovićeve zbirke »Činjenice« omediti prostor (radi lakšeg prebrojavanja) znači uhvatiti prizor »u zrcalu« jer »imamo li te pomične površine/imamo i njihova imena«. Idealu sveobuhvatne nomenklature koja svakom objektu pribraja samo jedno ime, odgovarao, bi takav put ka spoznaji koji bi zbog navođenja SVIH pojedinačnih slučajeva imao uvjerljivost faktičnog stanja stvari. Nezavidna pozicija egzistencijalističkog junaka u kaotičnom okolišu, produkt je kako narušavanja savršene nomenklature tako i nemogućnosti potpune indukcije gdje je registriranje zbroja svih činjenica samo utopijska ambicija.

Makovićeve, uvjetno rečeno, junak, premda i sam disperziran u »nešto« što potseća na iskidanu fotografiju koju krišom/složeno — bez predodžbe o ishodu« ipak je sposoban za omedivanje svoga iskustvenog posjeda, te za laćenje teškog posla izradbe imena iliti onomatopoeije. Na ovaj način »pripovijedač« iz Makovićeve »Imena« barem na svome ograničenom imanju može igrati ulogu onoga koji dovodi u red i daje zakon(itost), dakle postaje istodobno i tvorac imena i zakonodavac *nomotei*).

Traženje odgovora na zadano pitanje odnosno nenalaženje pravoga rješenja, proteglo se dvjema Makovićevevim zbirka: u »Strahu« neodlučnost u odabiru odgovora rezultira strahom od »širokih mogućnosti«, da bi se u »Imenu« napokon imenovao uzročnik smutnje — »To je vrijeme mutne obmane koja sve mogućnosti/pretvara u otekleline straha«. U »Imenu autor suprotstavlja kaotičnost objektivnog vremena subjektivnom vremenu koje svoju preglednost može zahvaliti samo smještaju unutar (proizvoljno) postavljenih granica. Maković egzistencijalistički junak posjeduje »svijest o sebi koji se identifikira s vremenom od-do«. Neuređenost zbilje kao junakovog vanjskog okoliša u kojem vladaju »riječi koje protuslove« nalazi protutežu u prostorno i vremenski omedenom kraljevstvu reda u kojem naš junak preuzima ulogu *nomoteta* svakoj stvari pridružuje po jedno ime. Ako pripovjedač »Imena« definira PRICU kao »upravo ono što me okružuje ono u što sam uronjen«, tada bi »vrijeme priče« bilo objektivno vrijeme zbilje, vrijeme »mutne obmane« u kojem je riječ izgubila *etymon* (svoje prvotno, pravo i prirodno značenje) pa je stoga i njena veza s objektom postala arbitrarna. Pitanje donošenja odluke, izbora iz spektra mogućnosti potaje bespredmetno, jer ako nema više motivirane veze objekta i imena, zašto uopće birati — dovoljno je pridružiti bilo koje ime bilo kojoj stvari.

U knjici *Komete*, *komete* Maković konstatira: »lagati, zašto ne. Ionako su riječi proizvoljne; riječi koje nisu stvari, riječi koje nisu riječi. Lagati zašto ne«.

Junak pjesme »Kad je vrijeme omdicalo u nepovrat« pokušava sastaviti priču koristeći se gradom iz zbilje. Ideal nije, međutim, savršeno mimetičko podržavanje stvarnosti, već njeno registriranje su nedostatku mogućnosti da se sama zbilja unese u priču). Za Makovićeve junaka priča je »upravo onih dvadeset minuta u vlaku/koje sam osjećao na vlastitoj koži«. »Vrijeme priče« je vrijeme neuredene kaotične zbilje, stoga i sama kreativna radnja sastavljanja priče dopušta nedosljednost (dakle laž) i time nužno postaje praksom laži.

Kada Branko Maleš u pogovoru Makovićevevim »Činjenica« ističe programatsku funkciju pjesme »Porgy and Bess band« iz »*Komete*... gdje je »Lagati, zašto ne...« po njegovu mišljenju »bitan stih kojim je autor, najzad, izravno raskinuo s razlogaškim utjecajem«, tada se Maković odista i nalazi između »Razloga« i semantičkog konkretizma s time što je već prešao prvu polovicu puta, prekoračio središnju granicu i zaputio se prema drugome kraju. Zbirka *Komete*... i »Činjenice« odaju takvo stanje stvari. Međutim, u svjetlu »Imena« per-

spektiva se ponešto mijenja, pa premda su i Maković i Maleš imenovali književnu radnju »praksom laži« — Maleš program dosljedno provodi u praksi dok Maković za to ne osjeća više jednako izraženu potrebu.

Dosljednost pravilima igre Makovićeve poetskog univerzuma vodi nas zaključku da »Slika svijeta nije ništa drugo već slika sebe«. Ova tvrdnja iz Makovićeve rane zbirke *Prostor voštanice* dobiva eksplikaciju kako u »Autoportretu« iz *Komete*... tako i u pjesmi *Ime* iz najnovije mu zbirke. Dok u prvoj pjesmi Makovićev junak sebe izvodi iz skupa predmeta koji ga okružuju i koje spoznaje kao stvarne jer ih osjeća vlastitom kožom, a prepoznaje jer im zna ime, dotle u »Imenu« svoju tjelesnost doživljava kao skup osjeta koji liči na iskidanu fotografiju, a slažemo ga (kao i spoznaju svijeta) bez predodžbe o ishodu. Budući da je gledanje, što povlači ujedno i stvaranje slika, introspektivna radnja, tad je odbijanje gledanje čin samoubojstva. U »Prostoru voštanice« Maković kaže: »Ovaj pak koji želi gledati, tj. stvarati u sebi slike, čini isti grijeh kao i samoubojica«. Prividno rješenje se u »Imenu« nalazi u pomirbi s kaosom svijeta, a samim time i sa raseljenošću vlastite duše; u prihvaćanju razmrlljene zbilje gdje upravo »te prihvaćene krhotine daju mom trajanju/jedan, potpuno nov smisao«.

Trajanje individue proteže se između dviju slika, između dviju odluka, između pitanja i odgovora i tako sve do podvojenja, do »otiskivanja od sebe« gdje jedno »ja« PROMATRA drugo, podvrgava ga vremenu priče »i pri tom opisuje poput predmeta«; ispunja STRAHOM od potpunog otuđenja. Prskanjem »glatke opne stvarnog« — kroz pukotine nahrupljuje »strah taj jedini pravi osjećaj koji povezuje videno s onim koji vidi.« Makovićevo glavno lice poetske priče egzistira u prostoru IZMEĐU — ščučureno »između objekta i subjekta rečenice«, postaje »nalik vezniku ne baš sasvim neophodnom spletu zabluda«. Tek opredjeljivanjem »za poziciju mimo« Makovićev junak se može usredotočiti na svoj mali kratilovski uređen prostor »od-do«; »na svoje male sakupljačke strasti/koje netko imenuje stvarima.«

U malom uređenom kraljevstvu gdje svaki predmet ima jedno jedino ime, a zbilja se vidi kao velik ali ograničen skup osjetljivo opažljivih činjenica, potpuno indukcija je regularan put do njene spoznaje. Pomisao na mogućnost popisivanja baš sviju činjenica vodi nas utopijskoj slici književne djelatnosti. Pukim REGISTRIRANJEM činjenica tvori se priča koja ne samo što savršeno podražava zbilju već postaje zbilja sama.

U Motu zbirke »*Strah*« Maković citira rečenicu iz Brochove »Vergilijeve smrti«: »bijah nestrljiv u spoznavanju... i stoga htjedoh napisati SVE... jer samo to je poetično...« (potcrtala S. P.) Pri pogledu na širu, nepripitomljenu zbilju, put prebrajanja postaje nedovršiv, no premda bi metafora i alegorija sada bile sasvim ugodna prečica kojom bi se lako moglo dovršiti započeto — višeznačnost tropa suprotstavljena idealu »jedna stvar — jedno ime« nije prihvatljiva i znači »korak u sigurnu smrt«.

S pozicije jednog SAVRŠENOG SISTEMA-kao skupa prebrojivih stvari i njihovih imena, metafora se nameće kao višestruko kršenje pravila. U aristotelovskoj perspektivi metafora je nešto što se dešava imenu; prenošenje imena koje se naziva »stranim«, koje gubi svoj *etymon* je oznučje jednu a pripada drugoj stvari. Poslužimo li se Ricoeurovim prikazom tzv. »metaforičke istine« gdje je karakteristična napetost metaforičkog iskazivanja izražena kopulom je(st) gdje »Biti-kao znači biti i ne biti« — tada lako možemo prepoznati srodnu tenziju u vezničkoj egzistenciji Makovićeve junaka. Njegovo bivanje događa se »između jedne i druge slike«; između dvije odluke gdje pitanja i odgovori »jesu upravo ono što nisu«. Podvojena egzistencija Makovićeve junaka, upravo zato što i sama nosi unutrašnju napetost srodnu metaforičkoj, zna prepoznati pogubnost metafore koja jednom krivom atribucijom ruši čitav sistem.

Nije li, međutim, baš strah Makovićeve junaka od metafore, ujedno naveo i autora na ponovno preispitivanje i najzabačenijih zakutaka vlastite poetike koja svjesno teži nemetaforičkom registriranju činjenica zbilje.